

КОЛЬОРОЛЕКСЕМИ В ПОЕЗІЇ СПИРИДОНА ЧЕРКАСЕНКА

Стаття базується на семантичному використанні кольоролексем у поетичній спадщині Спиридона Черкасенка. Автор виокремлює специфічні шари кольороназв та способи їх творення.

Ключові слова: кольоропозначення, семантика, кольоролексема, лінгвопоетика.

Художня спадщина Спиридона Черкасенка – досить популярного митця ХХ століття, відомого під псевдонімами Петро Стах, Провінціал, Верховинський, викликала зацікавленість і ворожість одночасно.

Автор понад 30 збірок поезій, оповідань, романів, драм, у своїх творах використовує різні за звуковою формою слова, які взаємопов'язані щодо значеннєвих полів, і які є емоційно-забарвленими та чуттєво-нейтральними з номінативно-комунікативною функцією.

Одним із важливих аспектів вивчення кольоролексем є аналіз їх функціональних властивостей у мові художньої літератури. Численні спостереження в галузі лінгвопоетики переконують, що в поетичній мові назви кольорів є естетично проакцентованими, відзначаються багатством семантичних наповнень і виконуваних функцій. Кольороназви в поетичному тексті слугують надзвичайно багатограним і змістовним образним засобом: створюючи пейзажні картини, зображуючи складні почуття ліричного героя, незважаючи на універсальний характер колірної ознаки.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики кольоративи у структурі української мови глибоко вивчаються відомими як зарубіжними, так і вітчизняними мовознавцями, серед яких Н. Адах, І. Бабій, Н. Бахіліна, А. Брагіна, С. Єрмоленко, О. Дзівак, В. Дятчук, А. Кириченко, Т. Ковальова, А. Критенко, В. Півень, Л. Пустовіт та інші. Їхні дослідження базуються не тільки на загальних теоретичних проблемах, а й на зразках художньої літератури. Джерелом дослідження більшості науковців переважно стають поезії поетів-шістдесятників, і лише іноді матеріалом для вивчення стають твори маловідомих письменників.

У мовознавстві проблема кольоропозначень розглядається в кількох аспектах. Назви кольорів становлять об'єкт наукових студій у галузі порівняльного мовознавства (О. Коваль-Костинська, Н. Пелєвіна), етнолінгвістики (А. Вежбицька, Г. Яворська); психолінгвістики (Т. Ковальова, С. Григорук, Л. Лисиченко, Р. Фрумкіна), перекладознавства (І. Ковальська), історичної та описової лексикології (Н. Бахіліна, В. Мур'янов, М. Чікало), семасіології (Р. Алімпієва, О. Вербицька, А. Кириченко). Структурний і семантичний аналіз кольоропозначення ґрунтовно досліджує О. Дзівак, який визначає як синонімічний ряд мікросистему, що має певну внутрішню структуру [4, с. 14].

Лексика на означення кольору традиційно використовується в поетичній мові як у прямому, так і в переносному, похідному значеннях [5, с. 90]. Семантична структура кольороназв є багатопаровим комплексом із семою «колір», на якому можуть

накладатися різні конотативні значення, пов'язані в основному з індивідуально-авторським баченням світу [6, с. 257].

Колір – це продуманий прийом, який допомагає письменникові висловити свої думки й почуття, вказати на своєрідність творчості, описати індивідуальні риси авторського бачення [1, с. 4]. За словами І.Франка, «поет, коли береться малювати, то не чинить се виключно красками, фарбами, котрі у нього є, тільки словами, зчепленням таких і таких шелестів і гуків, але торкає різні наші замисли, викликає в душі образи різномірних вражень, але так, щоб вони тут же зливалися в одну органічну і гармонійну цілісність» [8, с. 101]. Кольоролексеми є одним із значних аспектів ідіостилію Спиридона Черкасенка. Будь-який колір сам по собі, взятий окремо, не виражає експресію, та лише за певного поєднання відповідно до авторського задуму чи контекстуального оточення, закладених історичним досвідом, може стати чи то прекрасним, чи то потворним. Кольори є засобами прямої номінації, тобто відображенням навколишнього світу в усьому його розмаїтті, а також засобами реалізації складних асоціативних зв'язків, як результату мислення, що є вираженням суб'єктивного ставлення людини до світу через емоції та почуття, які є своєрідною формою відображення дійсності. Спиридон Черкасенко використовує кольороназви як художній засіб щодо відтворення тогочасних соціальних подій та ідеологічних засад революційних звершень. Його мовотворчості властива амбівалентність сприйняття та використання кольоролексем, тобто один колір здатний виражати як позитивну, так і негативну семантику.

Мета нашої статті полягає у визначенні особливостей та функціонування назв кольорової гами в поетичному доробку Спиридона Черкасенка, лексичний склад якого досить розмаїтий. У першу чергу, це нейтральні загальнонародні слова або так звані загальноновживані. Саме в межах цієї групи слів автор використовує такі, що вказують на своє пряме значення, значення кольору.

Палітру найуживаніших фарб складають такі кольори: *чорний, зелений, червоний – смарагдовий, срібний – сірий, золотий (злотистий) – жовтий, білий, рожевий, блакитний, синій*. Автор використовує близько 150 кольоронайменувань із вищевказаних кольорів.

Багатьом поезіям притаманна емотивна експресія на ґрунті основоскладання. Найчастіше в ролі лексем на позначення кольору виступають **одноосновні та двоосновні** прикметники, дієслова, рідше – прислівники та іменники (далі в роботі приклади подаються за джерелом: Мишанич О. В. *Безмежжі зим і чужини: Повернення Спиридона Черкасенка* // Черкасенко С. *Твори: В 2 т. – К., 1991. – Т. 1. – 891, [5-42] с.):*

– **одноосновні прикметники** (складаються з одного компонента, що містить сему «колір»): *зелений сад* [66], *червоні троянди* [82], *небо блакитне* [84], *мідная руда* [107], *чорні круки* [110], *сірий попел* [110], *чорні ями* [126], *зелена трава* [155], *червона кров* [172], *злото червоне* [176], *гори зелені* [180], *червоні привиди* [184], *срібло біле* [192], *багряне срібло* [212], *блакитне золото* [213], *білі стіни* [242], *небо синє* [243], *червоний серп* [259], *червоне пиво* [309].

Наприклад:

...А в неба **синього** глибинах

Палає кров чиясь в рубінах,
В непомпчених образах, –
В огні **червоних** ран... [243];

– **двоосновні прикметники** (складаються з двох компонентів, що містять сему «колір» + «соматичне поняття; мотивовані атрибутивними словосполученнями):

сріблолиста осика [59], *білогривий кінь* [69], *троянди свіжо-червоні* [82], *срібнокорая панянка* [87], *світилки ніжно-білі* [105], *у проміннях золототканих* [110], *білосніжнеє чоло* [118], *мрійно-яскрава гра* [120], *хвилі-коні білогриві* [131], *хвилі-гори зчорна-сиві* [131], *срібночололий Дніпро* [152], *дівчина чорноброва* [157], *огнево-бурнії пісні* [188], *мертво-блідий туман* [190], *багряно срібна мла* [209], *златосяйве життя* [209], *чорноока Лія* [219], *сніжно-білії покрови* [322], *імлісто-сива синь* [332], як-от:

Хвилі-гори зчорна-сиві
І лютують, і ревуть,
Хвилі-коні білогриві
Геть за вітром, пустотливі,
Скануть вгору, в скелі б'ють [131];

– **дієслова**, які передають ознаку природних явищ:

ніч чорніє [58]; *ставок біліє* [59]; *зорька червоніє* [65]; *чорніє рілля* [67]; *срібніє сяйво* [71]; *червоніє захід* [73]; *ніч од жаху блідне* [80]; *гір шпиль біліють* [167]; *сонце зеленить* [176]; *трави пожовкли* [178]; *сніг сріблить чоло* [239]; *покрив смерти зазеленів* [328]; *жовткіє листя* [334]; *зчервонівся шум* [346], наприклад:

Ранні пташки піднялись,
І туман **біліє**.
Хмарки полум'ям взялись,
Зорька **червоніє** [65];

– **іменники** у сполученні з іменником, прикметником тощо:

блакить очей [74], *блакиті сяння* [84], *червонеє злото* [86], *білим покривас* [86], *золото прозоре* [103], *небесна блакить* [172], *злото листя* [179], *морем злої чорно-крови* [206], *прозорим золотом горить* [211], *білоручка* [227], *в злоті хвиль* [285], *імлісто-сива синь* [332]:

Ліси – **смарагд**, поля – то щире **злото**,
У небі – сонце та **блакить**...

Здавалося б, що тільки жить і жить! [321];

– **прислівники**: *всюди зелено* [156], *так біло* [191], *так красно* [218], *в полі біло* [293], наприклад:

В полі **біло**, в полі чисто...

Чорт надав нам кинуть Місто!.. [293].

У поезіях Спиридона Черкасенка кольоровими постають:

а) явища природи: *чорні ночі* [87], *блакитне сяйво* [114], *рожевий блиск сонця* [120], *сині блискавиці* [134], *срібна мла* [156], *поле золоте* [160], *сріблиста імла* [172], *чорні хмари* [172], *смарагдові отави* [175], *білий шум* [176], *сірі мряки* [179], *біла молитва* [191], *срібна блакить* [192], *червоне сонце* [238], *срібний туман* [274],

білий сніг [282], червоний огонь [295], білі завірюхи [295], блакитна високость [314], небо блакитне [315], тумани сині [319], сива мла [324], срібне саяво [331], наприклад:

... В саду соловейки дитину кохання,
Троянду, збудили у ранок ясний:
Вони їй співали про **яснеє** сяння,
Про небо **блакитне**, про світ **золотий**... [84];

б) пори року, часові простори: *ранок рожевий* [93], *чорні ночі* [87], *дні золотії* [170], *осені блакить* [175], *будні золоті* [182], *золота осінь* [287], *Зелений Шум (весна)* [288], *біла ніч* [297], *красна весна* [315], *сірі дні* [317].

Там осінь теж... там осінь...

В **червонім золоті** гаї... [287];

в) рослинний світ: *сріблolistая осика* [60], *берези сріблястії* [60], *сріблясті осоки* [60], *чорний гай* [65], *троянди свіжо-червоні* [82], *квіток рожевих* [83], *срібнокорая панянка* [87], *смагадкові лани* [111], *гай зелений* [155], *зеленії життя* [156], *зеленими садками* [156], *золоте поле* [160], *квіти червоні* [162], *гір зелених* [164], *зелений бір* [167], *червоні маки* [171], *червоний квіт* [171], *зелені верболи* [177], *берези білі* [177], *чорний бір* [243], *бліді лілеї* [254], *білий квіт* [277], *зелений ліс* [281], *зелений гай* [281], *жовті стерни* [282], *красні квіти* [320].

...Хвилинка ще – і пасма гір,

І яр долин, і **чорний бір** –

Потоне все у хвилях злота,

Загине острах і дрімота

В казкових ранку чарах... [243];

г) птаство, членистоногі: *чорний птах* [92], *чорний ворон* [164], *чорна зграя* [233], *білесенького птаха* [247], *червоний півень* [251], *білий птах* [252], *чорний крук* [263], *сіре павутиння* [288].

...Пробитий в серце **білий** птах

Клекоче зойком муки

І у ворожих небесах

Ховає свій несвітський жаж

У приступах розпуки... [252];

д) предмети побуту та одяг: *мережки золоті* [62], *злотисте убрання* [80], *панночко в білому* [93], *біле убрання* [190], *біла намітка* [190], *сріблястий кріп* [191], *убрання біле* [192], *чорна намітка* [229], *в сорочці білій* [246], *постіль біла* [326].

... **Біле** небо, **білий** степ,-

Вся природа у жалобі

Одягла **сріблястий** кріп

На загальнім, спільнім гробі [191];

е) люди, їх зовнішність: *уста рожеві* [75], *біла панна* [88], *блідий юнак* [105], *білосніжнеє чоло* [118], *жовті зуби* [135], *очі зелені* [163], *злотистих косах* [171], *білі руки* [193], *сріблiстi коси* [209], *кості жовті* [214], *жовті очі* [217], *лиця і уста червоно-сині* [218], *білі зуби* [220], *чорний мури* [220], *чорні негри* [221], *блідий*

батько [227], чорна мати [231], червоний гайдамака [250], Біла Панна [322], ручки білі [346], сивий вус [351].

Наприклад:

... Ніч покриє поле й шанці

І засне косар *блідий*, -

Панахиду в хижім танці

Справлять звірі-сіроманці

І завиють упокій... [263];

е) почуття: сум золотий [86], чорная печаль [160], чорний спокій [170], думи чорні [179], *рожеві* сни [180], *мрії* золоті [181], *гніви* чорно-сиві [211], чорний холод [224], чорне божевілля [256], *срібний* сміх [259].

... Збудив гадки дитячих літ,

Невинні сльози, *срібний* сміх,

Безжурний рій думок малих –

Святий рясний *рожевий* квіт! [259].

ж) картини революційних та національно-патріотичних зрушень (подана категорія привертає особливу увагу, оскільки письменник намагався передати не лише настрої тогочасного українського суспільства, а й відтворити картини політичних змін 1914 – 1921 рр.): *червоні хуртовини* [128], *огневі пісні* [130], *горять огнем рубіни ран* [133], *чорні сили* [132], *чорні привиди-примари* [135], *чорні стріли-громи* [211], *зчервонили все навкруг* [295], *червоний прапор* [295], *кривава коляда* [308], *мрій* *огневих* [311], *криваве похмілля* [312].

... Хто там *чорний* на шляху

Клаца *жовтими* зубами? [135];

... *Червоним* квітом наша кров

Укрила шлях тяжкий до неї [139].

Авторський спосіб бачення не тільки навколишнього середовища, а й навколишнього світу, допомагає розкрити широкий аспект кольоративів.

Отже, кольоративність поезій Спиридона Черкасенка – важливий образотворчий фактор, який свідчить про високу майстерність автора. Лексеми на позначення кольору використовуються як у прямому, так і в переносному значеннях, віддзеркалюючи реальність тогочасного життя.

Палітру найуживаніших фарб складають такі кольори: *чорний*, *зелений*, *червоний* – *смарагдовий*, *срібний* – *сірий*, *золотий* (*злотистий*) – *жовтий*, *білий*, *рожевий*, *блакитний*.

Кольороназви допомагають створити такі образи, які містять у собі новизну, неповторність. У ролі кольоролексем на позначення фольклорних символів Спиридон Черкасенко здебільшого використовував епітети-прикметники.

Лексеми на позначення кольорів знаходять свій відбиток в індивідуальному стилі автора.

Розв'язання поставлених завдань сприятиме подальшому вивченню не лише творчої спадщини Спиридона Черкасенка, а і його мовного доробку (визначення лексичних, фразеологічних та функціонально-стилістичних властивостей, синтаксичних засобів організації текстів, світоглядної орієнтації письменника).

Література

1. Адах Н. А. Семантика індивідуально-авторських кольороназв у поетичній мові Василя Барки / Н. А. Адах // Наукові записки. Серія : Філологічна. – Острог, 2008. – № 10. – С. 3 – 11.
2. Антонович Д. Триста років українського театру, 1619 – 1919 / Д. Антонович. – Прага : Укр. громад. вид. фонд, 1925 (Друк. “Легіографія”). – 272, [4] с.
3. Боднарук І. Між двома світами: Вибрані статті про українських письменників (Укладач В. Оліфіренко – Донецьк : Український Культурологічний Центр), Донецьке обласне Товариство української мови ім. Т.Г. Шевченка, 1996. – 100 с.
4. Дзівак О. М. З історії назв кольорів / О. М. Дзівак // Українська мова і література в школі. – 1973. – № 9. – С. 81 – 84.
5. Дятчук В. В. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови / Дятчук В. В., Пустовіт Л. О. – К., 1983. – 156 с.
6. Культура української мови : Довідник / С. Я. Ермоленко, Н. Л. Дзюбишина-Мельник та ін.; За ред. В. М. Русанівського. – К. : Либідь, 1990. – 304 с.
7. Мишанич О. В безмежжі зим і чужини: Повернення Спиридона Черкасенка / Мишанич О. // Черкасенко С. Твори: В 2т. – К., 1991. – Т. 1. – 891, [5-42] с.
8. Франко І. Я. Зібрання творів : У 50-ти т. – Т. 31. – Літературно-критичні праці (1897-1899) / Франко І. Я. – К. : Наукова думка, 1976. – 596 с.

Grankina O. V. Colour lexeme in the poetry of Spyridon Cherkasenko

The article focuses on the semantics of the lexeme with colour in the poetical heritage of S. Cherkasenko. The author highlights specific layers of colour lexemes and the ways of their formation.

Key words: colour designation, semantics, colour lexeme, linguapoetics.

Гранкина О. В. Цветолексемы в поэзии Спиридона Черкасенко

Статья базируется на семантическом использовании цветолексем в поэтическом наследии С. Черкасенко. Автор выделяет специфические слои цветолексем и способы их образования.

Ключевые слова: цветообозначения, семантика, цветолексема, лингвопоэтика.